

AHLÂKIN SEKÜLERLEŞMESİNDE DAVID HUME ETKİSİ

Ahmet Dağ*

DAVID HUME EFFECT ON THE SECULARIZATION OF MORALITY

ÖZ

Filozofun çağının tanığı olması gerçeğinden hareketle Hume, akılcılaşmış ve sekülerleşmiş çağın özelliklerini felsefesinde taşıyan bir filozoftur. Bu makalede epistemoloji, bilim, estetik, tarih, etik, metafizik, teoloji, ahlâk ve siyaset gibi birçok alanda çalışma yapmış olan filozofun ahlâk hakkındaki görüşlerine değinilmiştir. Öncelikle Hume'un ahlâk felsefesinin neliğine ve ahlâk felsefesini belirleyen unsurların ne olduğuna değinilmiştir. Sonrasında ise mevcut ahlâk anlayışına psikolojik ve epistemolojik düzeyde eleştiri getiren Hume'un ahlâk eleştirisi, –din/Hıristiyanlık konusundaki eleştirilerindeki benzerlikten hareketle– Nietzsche bağlamında yorumlanmış ve onun modern, mevcut seküler ahlâk anlayışına etkisi ele alınmıştır. Duygu, tutku ve fayda ekseninde anladığı ahlâk anlayışıyla hem ahlâkın din ve metafizik temelinden kopuşuna hem de günümüz dünyasının siyasi, iktisadi ve içtimai oluşumuna olan katkısına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hume, din, ahlâk, sekülerizm.

ABSTRACT

In terms of the fact that a philosopher is a witness of his or her era, Hume was a philosopher who had his era's rational and secularized aspects in his philosophy. In this article, the focus is on the philosopher's thoughts about morality were focused, who studied many areas such as epistemology, science, metaphysics, theology, morality, politics. First, it was mentioned what Hume's moral philosophy is and what components determining his philosophy are. Then, Hume's criticism of morality, who criticized existing morality psychological and epistemological level, was interpreted in the context of Nietzsche –in terms of

* Yrd. Doç. Dr. Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, ahmetdag@klu.edu.tr.
Yazı geliş tarihi: 18.10.2017; kabul tarihi: 04.12.2017.

similarities with the Nietzsche's criticism of religion/Christianity– and Hume's impacts on modern, secular morality understanding were addressed. With his understanding of morality in the contexts of emotion, passion, and benefit, both his separating morality from the religion and the metaphysics and his contribution on the formation of modern world politically, economically, and socially were discussed.

Keywords: Hume, religion, moral, secularization.

...

Giriş

Skolastik Avrupa'da siyaseti, maarifi ve toplumsalı belirleyen etken olan din, ahlâkî normların belirlenmesinde de etkili olmuştur. Aydınlanma döneminde ise ahlâkî normların oluşmasında epistemoloji/mantık etkili olmuştur. Hume'un da etkilendiği bu fikir ikliminde “Ahlâk din temelli midir yoksa vahiy olmaksızın ahlâk geliştirilebilir mi?” tartışması, teoloji-etik ilişkisine eskisinden farklı bir konum kazandırmıştır. Hume, spekülâtif çerçevede şüpheci duygulanım etiği geliştiren, din ve etik arasındaki ilişkiler tarihinde önemli bir figürdür.¹ Aydınlanma, din dışı modern toplumun ideal kökeni olarak sayılırsa Hume, onun kahramanlarından biri olarak görülmelidir. Onun zamanında din, yalnızca özel bir inanç dizgesi değil insan hayatı üzerinde gerçek gücü olan sosyal kurumları inşa ediyordu. Siyasal meşruluk, dinî açıklamalara bağlı olduğu için dine meydan okumak doğrudan siyasal otoriteye ve kamu düzenine meydan okumak ve kilisenin iktidar formlarının ve hükümdarların (*monarcs*) meşruluğunun altını oymaktı. Çünkü din eleştirisi, kamu düzenini biçimlendiren ahlâk ve siyaset konularına yansiyordu. En çarpıcı eleştirileri, din ve ahlâka yönelik görüşlerinde gözlemlenen Hume'un din eleştirisi, din temelli toplumsal ahlâkî konu edinmiştir.²

Birey ve toplumun ıslah mekanizması olarak görülen, ferdin ve cemiyetin ruh, karakter, hâl ve hareketlerine ilişkin bir durum olan ahlâk ile toplumun ıslahını konu edindiği söylenebilecek siyaset arasında bağlantı olsa da filozofların çoğunluğu bu birlikteliği –umumen– yekpare olarak inşa etmemişlerdir. Bu yekparelik, epistemoloji-ahlâk-siyaset dizgesi inşa eden Hume'un eserlerinde –sistemâtik olarak okunduğunda– görülür. Onun epistemoloji-ahlâk-siyaset üçlü dizgesi; öncelikle epistemolojisi etik anlayışıyla, etik anlayışı da siyaset felsefesiyle bağlantılı olarak ele alınmalıdır. Nitekim Hume'un yazıları dikkatle okunduğunda felsefe sisteminde epistemoloji-ahlâk-siyaset dizgesi arasında bir bütünlük olduğu görülür.

¹ Isabel Rivers, *A Study of the Language of Religion and Ethics in England, 1660-1780*, Cambridge-Cambridge University Press, 2005, s. 240.

² Craig Taylor-Stephen Buckle, *Hume and the Enlightenment*, London, Pickering/Chatto, 2011, s. 30-31.

Hume'un Ahlâk Felsefesi ve Etkilendiği Unsurlar

Sosyal, siyasal, iktisadi ve kültürel hayatın farklılaşması bazı ahlâkî sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu ahlâkî sorunların doğmasının nedeni kilise etkisinin azalması olarak açıklanmıştır. Ahlâkî psikolojik bencillik olarak gören geleneksel yaklaşımın savunucusu olan Hobbes'un etkilediği felsefe ikliminden etkilenen Hume, ahlâkın sezgisel, doğuştan gelen bir yeti ve ilkece herkeste olduğunu söyleyen ahlâk duyumcuları olan (*moral sensualist*) Shaftesbury ve Hutcheson'un yanı sıra ahlâkın saf akıl yürütmenin konusu olduğunu ileri süren Clarke ve Mandeville gibi düşünürlerin görüşlerinin olduğu dönemde çalışmalarına başlamıştır.³

Hume'un epistemoloji-ahlâk-siyaset dizgesi arasındaki bağlantıyı sağlayan unsurlar; Kartezyen Felsefe, İngiliz felsefesinin Newton'cu mekanik anlayışı ve Locke'cu deneyciliktir. Fransız fizyokrat filozoflarından da etkilenen Hume'un üzerinde Locke, Berkeley, Shaftesbury ve Mandeville gibi İngiliz filozofların da mühim etkisi vardır. İngiliz felsefesinde ahlâk-bilim; epistemoloji ve metafizik gibi soyut alandan, iktisat ve siyaset gibi uygulama alanlarına geçiş sağlamıştır. Nitekim C. H. Koch'a göre, İngiliz Aydınlanma Felsefesinin epistemoloji ve metafizikten sosyal bilime doğru geliştirilmesini sağlayan vasıta ahlâk bilimidir.⁴

Eserlerinin kronolojilerine ve içeriklerine bakıldığında epistemolojiden ahlâka, ahlâktan siyaset, iktisat ve din vb. diğer alanlara geçiş yaptığı görülen Hume, "Treatise" adlı eserinde bilgi teorisi, metafizik ve felsefi psikoloji konuları üzerinde odaklanır. Hume, "Treatise" başlıklı eserinde önce zihin sonrasında ise insan davranışlarında asıl belirleyici ve ahlâkî yargıların ölçütü olan tutkuları incelemiş, ahlâktan siyasete aşamalı olarak geçiş yapmıştır. Zaman-mekân, neden-sonuç, haricî nesnelere ve kişisel özdeşlik gibi kavram ve formları açıklar. Üç bölümden oluşan eserinin ilk bölümünde idealerin kaynağı ve neliği, zaman-mekân idealleri, nedensellik, kişisel özdeşlik meselelerini konu edinir. İkinci bölümde insan özgürlüğünün doğası, tutkuların rolü ve kökeni üzerindeki açıklamasını devam ettirir. Üçüncü bölümde ise ahlâkın doğası ve kökenlerini açıklayarak adalet, mülkiyet ve hükümet analizinden hareketle siyasete giriş yapar. Onun felsefesi fizik ve doğa bilimlerini içeren doğa felsefesi ile epistemoloji, etik ve metafizik içerikli ahlâk felsefesi ikili ayrımına dayanır.⁵

Ahlâkî evrim ve zorunluluk hakkındaki açıklamaların, bazı olgusal açıklamalardan çıktığını iddia eden Hume, olgusal olan çeşitli inanç niteliklerini beşerî duygular hakkındaki açıklamalardan türetir. Ahlâkî ayrımların akılcı görüşün tersine akıldan

³ Iain Hampsher Monk, *Modern Siyasal Düşünce Tarihi (Hobbes'tan Marx'a Büyük Siyasal Düşünürler)*, der. Necla Arat. İstanbul: Say Yayınları, 2005, s. 160.

⁴ Carl Henrik Koch, "Schools and Movements", ed. Knud Haakonssen, *The Cambridge History of Eighteenth-Century Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 57.

⁵ Ahmet Dağ, *Çağdaş İngiliz-Yahudi Medeniyetinin Oluşumunda D. Hume*, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2016, s. 76.

değil, tutku veya duygularımızdan doğduğunu fakat akılla keşfedildiğini iddia eder. Ahlâkî duyguların diğer tutkular gibi doğanın birincil yapısı tarafından insan zihninde ekilmiş olduğunu söyler.⁶ Ahlâkî ayrımların veya duygulanımların izlenimler olduğu sonucuna varan⁷ filozofa göre her haz ve elem; duyum veya izlenimi olmayan ahlâkî izlenimler olan sevgi-nefret, kibir-mütevazılık gibi dolaylı tutkulara neden olur. Hume, ahlâk algılarından bağımsız ahlâk unsurlarının varlığını çıkararak herhangi bir felsefî teşebbüsü reddetmiş ve ahlâkî izlenimlerin ikincil niteliklere benzer olduğunu açıklamıştır.⁸ Ona göre ahlâkın, beşerî tutku ve eylemler üzerinde etkili olduğunun söylenmesinin nedeni ahlâkın deneysel felsefe içinde görülmesidir.⁹ İyinin ve kötünün dolayısıyla ahlâkî erdem ve erdemsizliğin akılla değil duyuyula ya da duyumsamayla ayırt edilebileceğini iddia eden Hume, “Treatise” eserinde ahlâkın kökeni ile ilgili olarak şu tespiti yapar;

Erdemsizlik ve erdem yalnızca akıl ya da tasarımların karşılaştırılması yoluyla keşfedilebilir olmadıkları için neden oldukları belli bir izlenim ya da his aracılığıyla aralarındaki farkı saptayabiliyor olmamız gerekir. Ahlâkî doğruluk ve ahlâkî bozulma hakkındaki kararlarımız açık olarak algılardır; tüm algıların ya izlenim ya da tasarım olarak birinin dışarıda bırakılması bize diğeri için ikna edici bir kanıtlanma sunar. Bu nedenle ahlâk yargılanmaktan daha çok duyumsanır/hissedilir; ama bu duygu ya da his genellikle öyle ince ve naif olan birbirine benzer şeyleri aynılaştıran genel alışkanlığımıza göre bu duyguyu bir tasarımla yüzleştirmeye yatkındır. ...Erdemden doğan izlenimlerin memnun edici, erdemsizlikten doğan izlenimlerin ise rahatsız edici olduklarını söylememiz gerekir. ...Ahlâkî iyi ve ahlâkî kötü olarak bilinen ayırt edici izlenimler belirli elemeler ya da hazlar oldukları için, bu ahlâkî ayrımlarla ilgili tüm soruşturmaların bizi bir kişiliğin gözleminden keyif almaya ya da rahatsızlık duymaya götüren ilkelerini göstermek, kişiliğin niçin övgüye değer ya da kusurlu olduğu konusunda bir doyum bulabilmemiz açısından yeterli olacaktır...¹⁰

Hume, ahlâkî erdem ve erdemsizliklerle ilgili kararları izlenimler ya da düşünceler şeklinde ayrılan algılar olarak yorumlar. İzleniminin doğasını saptama kaygısı içinde olan filozofa göre erdem veya ahlâkın izlenimi hazken, erdemsizlik veya ahlâksızlığın izlenimi ise bizde oluşan acıdır. Yani ahlâkî iyi ve kötüyü ayırt etmemizi sağlayan tikel izlenimler haz ve elemenden başkası değildir. Hume için ahlâk yargılanmaktan çok duyumsanır, bir eylemin kendi başına ahlâkî değeri yoktur ve bir eylemi ahlâkî kılanırsa

⁶ David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ergün Baylan, İstanbul: Bilgesu Yayıncılık, 2009, s. 230.

⁷ Nicholas Capaldi, *Hume's Place in Moral Philosophy*, New York: Peter Lang, 1992, s. 48.

⁸ A.g.e, s. 72.

⁹ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s. 308.

¹⁰ David Hume, *A Treatise of Human Nature*. ed. Ernest C. Mossner, London: Penguin Books, 1985, s. 522.

insanın manevi duygu durumudur. Bu manevi durum eylemle birlikte insanda ortaya çıkan haz ve elem deneyimleridir. Erdem ya da erdemsizliği iç duyum izlenimlerine benzetse de erdem ve erdemsizlik yargısının ayrımı haz ve elem ile yapılır.

İnsana özgü bir mesele olarak gördüğü ahlâkı, idealar ilişkisi bağlamında ele alan filozofa göre, ahlâk fikrî bir eylemden daha çok tecrübî ve duyumsamacıdır. Tüm felsefî ilişkiler zorunludur ve tüm canlılar da ortak olan özdeşlik (*identity*) en evrensel ilişkidir. Ahlâk, tutku ve eylemleri uyarır veya engeller. Ahlâkî yargı ve ayrımlar, kendi başına bütünüyle aciz olan akıldan değil ahlâkî duyumdan türemiştir. İyi ve kötünün akılla ayırt edilip edilmeyeceğini tartışan filozofa göre, ahlâkın insan tutku ve eylemlerinin üzerinde etkili olduğunun söylenme nedeni, ahlâkın tecrübî felsefe içinde görülmesidir.¹¹

Hume'a göre, bütün tutkular; duyular ve arzular yansımadan çıkmaz bilakis idealarımızın değerlendirmesinin neticesidir. Ahlâkî ayırım veya duygulanım bir izlenimdir ve hiçbir izlenim onun tarafından çıkarılamayabilir, yalnızca idealar çıkarılabilir.¹² Ahlâkî iyi ve kötünün ayrımını akıldan çok tutkulara bağlayan filozof haz ve elem algıları iyiliğe ve kötülüğe dair fikirlerin kaynağı olarak görür. İmgelem ve bellek tarafından üretilen idealar ve duyum izlenimleriyle birlikte tutku, arzu ve duyguları içeren yansıma izlenimine eşlik eder.¹³

Tarihin vazifesini insan tabiatının devamlı ve evrensel prensiplerine meydan okumak¹⁴ olarak gören Hume, "History" eserinde dinin, din adamlarının ve kilisenin siyaset ve toplum üzerindeki etkisine değinir. Dinin insan psikolojisi, ahlâk, siyaset ve sosyal hayat üzerinde etkisini konu alan sorgulamalarını ise "Dinin Doğal Tarihi/*The Natural History of Religion*" ve –"Doğal Din Üstüne Söyleyişiler/*Dialogues concerning Natural Religion*"– bölümlerinden oluşan *Din Üstüne* adlı eserinde devam ettirmiştir. Ahlâk ve hayatın birçok alanında ve siyasetin biçimlenmesinde etkin olan yaşayan bir din olan Hıristiyanlığa sarsıcı eleştiriler getirmiştir. Nitekim Hume'un düşmanları onu "modern zamanların en yıkıcı Hıristiyanlık eleştirmeni" olarak tanımlar. Bağımsız ve liberal düşünür olduğu için din ve ahlâk hakkındaki popüler kavramlara saldırmaktan çekinmemiş ve kilise tarafından Hıristiyan itikadının düşmanı ve sapkın olarak suçlanmıştır.¹⁵

Hume'a göre, Hıristiyanlık tarihinde mezhepçiliğin varlığının işkence ve tahribata yol açmasının nedeni, tek tanrıcı hoşgörüsüzlüğün yıkımıdır. Gilbert Elliot'a

¹¹ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s. 308.

¹² Capaldi, *Hume's Place in Moral Philosophy*, s. 88.

¹³ Claudia M. Schmidt, *David Hume: Reason in History*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 2003, s. 164.

¹⁴ David Hume, *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*. çev. Selman Evrim. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1986, s. 125.

¹⁵ Charles H. Patterson, *Cliffs Notes on Concerning the Principles of Morals*. Nebraska: Cliff Notes, 1968, s. 3-5.

gönderdiği mektupta kendisini Philo'nun temsil ettiğini¹⁶ açıkça söyleyen Hume, Philo üzerinden tarih boyunca dini; hizipleşmenin, iç savaşın, işkencenin, köleliğin yıkım ve zülümün nedeni olarak görmüştür.¹⁷ Ona göre, antik dünyada felsefe mezhepleri dinî mezheplerden daha yobazdı. Modern zamanlarda çıkar ve hıstan doğan dinî firkalar en vahşi mezheplerden daha ateşlidir. Hizipleşmelerin ve din savaşlarının manzarasının oluşmasına sebep olan Hıristiyanlıktır. Tüm bağınaz ve barbar çağlarda doğan dinler çoğu mezhepten farklı olarak geleneksel öykü ve kurguların çoğunu içerir. Hume'a göre, kurumsallaşmış bir din olan Hıristiyanlık; her yönetimde en müzmin mezheplerin kaynağı olduğu için işkenceci ruhu beslemiş ve toplumu zehirlemiştir.¹⁸ Machiavelli'nin, Katolikliği kastederek insanlığa yalnızca edilgin cesareti ve acı çekmeyi öğütleyen Hıristiyanlığın insanlığın ruhunu körleştirerek onları köle olmaya ve boyunduruk altına girmeye hazırladığı gözlemine hak veren Hume, dine bir takım haricî faktörlerin etkide bulunduğunu söyler.¹⁹ Ona göre, insanın doğasını bozan Hıristiyanlık, insanlığın geri kalanını ahlâken bozmaya devam etmiştir.²⁰

Din ve Ahlâk Eleştirmeni Olarak Hume ve Nietzsche

Din ve ahlâk konusunda Nietzsche'den önce Nietzsche gibi "çekiçle felsefe" yapan Hume, din ve ahlâka dair sarsıcı eleştiriler getirmiştir. Dinin ve ahlâkın temellerine yönelik sorgulamada bulunan her iki filozof da "dindarlık, ahlâkîlik, Hıristiyanlık, keşiş erdemleri/*monkish virtues*, çilecilik/*asceticism* ve inancın temelleri" gibi konulara değinmişlerdir. Tarihselci olan Hume ile ondan daha çok tarihselci olan Nietzsche'nin psikolojik görüşleri arasında önemli benzerlikler vardır. Her ikisi de akıl ve tutku arasında geleneksel ilişki olduğu görüşünü reddetmiş ve aklın tek başına fiili meydana getiremeyeceğini ve ahlâkî ayrımların kaynağının akıl değil duygulanım olduğunu iddia etmişlerdir. Din veya din temelli ahlâkîliğin kökenlerine doğru sorgulamada bulunan her iki filozof, dini hem zalimlik hem de yıkıcı kutsallık olarak tanımlarlar. Bu nitelikleri yalnızca primitif dinlere değil, Hıristiyanlığa ve onun işkencecilerine/din adamlarına da yüklerler. Hume'a göre, Hıristiyanlığın işkencecileri daha kötüdür. Çünkü ilkel dinler, bireyi kurban ederken Hıristiyanlık ise toplum üzerinde daha yıkıcı etkide bulunur ve bir anlamda tüm toplumu kurban eder. Barbar dinler kurbanlarını bir kısım haricî işaretler yoluyla tercih ve tahrip ederken, Engizisyoncular ise yalnızca bireyi değil erdemi, bilgiyi ve özgürlüğü yıkarlar.

¹⁶ David Hume, *Dialogues Concerning Natural Religion and Other Writings*. ed. Dorothy Coleman, Cambridge, Cambridge University Press, 2007b, s. 17.

¹⁷ Schmidt, *David Hume: Reason in History*, s. 369.

¹⁸ David Hume, *Political Essays*. ed. Knud Haakonssen, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s. 38-39.

¹⁹ David Hume, *Din Üstüne*. çev. Mete Tunçay. İstanbul: İmge Yayınları, 1995, s. 69.

²⁰ A.g.e., s. 90.

Keşiş erdemlerinin yıkıcılığına değinen her iki filozof da geleneksel mitolojik dini, skolâstiğe dolayısıyla Hıristiyanlığa tercih edilebilir olarak görürler. Her ikisi için de Hıristiyanlık gibi sistematik dinler bizim saçma şeylere inanmamızı istedikleri ve bizim üzerimizde daha etkili oldukları için daha zararlıdır. Hume, “Dialogues” adlı eserinde genel olarak din hakkında kısmen soykütütsel (*genealogy*) yaklaşımlar sunarken, Nietzsche de “On the Genealogy of Morals and The Antichrist” eserinde benzeri *soykütütsel* yaklaşımları sunmuştur. Ahlâkî temelli dine veya dinin kökenlerine dair açıklamalarını tarihsel araştırmayla yoğuran her iki filozof da dini, *zalimlik* ve *yıkıcı* kutsallıkla tanımlamışlardır.²¹

Nietzsche, etik ve siyaset üzerinde en önemli çalışması olan “On the Genealogy of Morality” çalışmasıyla *vicdan*, *günah*, *yasa* ve *adalet* gibi kavramların tarihî evrimini izler ve ahlâkî değerlerin eleştirisini sunarak ahlâk ve siyaset teorisine tartışmalı bir katkıda bulunur.²² Amacı siyasetten daha çok ahlâka eleştirel yaklaşmak olan Nietzsche için –liberalizm anlayışında olduğu gibi– siyaset bir vasıttır. Liberalizm için bireysel temsilin vasıtası olan siyaset Nietzsche için insanın büyüklüğünün bir işlevi ve göstergesidir.²³

Özel bir ahlâkçı türü olmaktan daha çok bir immoralist olan²⁴ Nietzsche’ye göre, çilecilik ve keşiş erdemleri; dinin vahşi ve primitif kutsallarının içselleştirilmesidir. Çilecilik ve keşiş erdemlerinin dini olan Hıristiyanlık imanı ise tüm özgürlüklerin, gururun ve ruhun, kendine güvenin bir kurbanlığıdır.²⁵ İnsan icadı olan yapay erdemler ve eylemler, Hume için erdem değildir aksine faydasızdır, insana üzüntü ve zarar verir. Keşiş erdemleri; Tanrı’nın erdemi ve sonsuz hikmeti arasındaki kıyaslama tarafından güdülenmiş insanların, kendinin aşağılanmış ve acınacak varlık olarak kavramlaştırmasına yol açar.²⁶ Ahlâkî erdemler gibi herhangi bir keşiş erdemler açıklamasını reddeden filozofa göre bu erdemler zihnin ahmaklaşmasına, kalbin katılaşmasına, huyun ekşimesine ve muhayyilenin engellenmesine meyillidir. “Bekârlık, perhiz, riyazet, özveri, tevazu, sessizlik, yalnızlık” gibi keşişvari erdemlerin bütün düzeni insanın dünyadaki talihini üretmediği gibi bireyin eylem gücünü artırmaz. Bireyi toplumun değerli üyesi hâline getirmediği için de anlayışlı insanlar tarafından reddedilir.²⁷

Deist, teist, ve ateist olup olmadığı tartışmalarına konu olan Hume’un dine kar-

²¹ Christopher Beam, “Hume and Nietzsche: Naturalists, Ethicists, Anti-Christians”, *Hume Studies*, c. 22, S. 2, 1996, s. 300-304.

²² Wilhem F. Nietzsche, *On the Genealogy of Morality*, çev. Carol Diethe, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. I.

²³ A.g.e., s. xxvii.

²⁴ John Skorupski, *The Routledge Companion to Ethics*, London, Routledge, 2010, s. 204.

²⁵ Wilhem F. Nietzsche, *Beyond Good and Evil*, çev. Walter Kaufmann. New York: Random House, 1966, s. 46.

²⁶ Peter J.E. Kail, “Hume’s Ethical Conclusion”, ed. M. Frasca-Spada-Patterson J. E. Kail, *Impressions of Hume*, Oxford: Clarendon Press, 2005, s. 135.

²⁷ David Hume, *Ahlâk*, çev. Nil Şimşek. İstanbul:Dergâh Yayınları, 2010, s. 109.

şıt ahlâkı Nietzsche'ninki gibi belirsiz değildir. Hume, dinin siyaset üzerinde zararlı olduğunu, çatışmayı ve işkenceyi doğurduğunu iddia eder. Antik/klasik ve modern arasındaki yıkımı, Hıristiyanlığın anti doğal sonuçlarına atfeder. Nitekim dine karşıtlığıyla bilinen ve Nietzscheci bir üsluba sahip filozofun "Dialogues" adlı eseri Nietzscheci bir çalışmadır. Bu eserde hem soykütüksel/*jeneolojik* hem de dine karşı acımasız tutumuyla Hıristiyanlığın ahlâkî yaklaşımına eleştiri getirir. Hume için din; hasta insanın rüyalarının üretimiymişken, Nietzsche için ise insanın gelişmesi üzerindeki bir yıkımdır. Nietzsche'ye göre, Antiklerin kutsal kavramı Hıristiyanlardan daha soylu ve sağlıklıdır. Grek Tanrıları soylu ve zorba/*autocratic* insanların yansımalarıymişken Eski Ahit'in Tanrısı/Yahve ise insanına bakmakla yükümlü olan gücün, neşe ve umudun tanrısıdır. İnsanı daha az yararlı bir varlık kılan keşiş erdemlerini mahkûm eden Hume'a göre, bu erdemler zihnin aptallaşmasını, kalbin katılaştığını sağlar, hayali karartır ve yumuşaklığı asık bir surata dönüştürür.²⁸ Hume, kahramanların –Nietzsche gibi– erdemlerine hayran olmuştur ve ılımlılaştırılmış saygınlıktan da keşiş değerlerinden de uzak durmuştur. Hume için cesaret, hırs ve yüce gönüllülük kendine saygı ve gururla bağlantılıdır O, Nietzsche gibi keşişvari erdemlerin, kokuşma ve çöküşü/*decadence* meydana getirdiğini düşünür.

Hıristiyan din adamlarının ve Püriten erdemlerin aşağılıklığı, kişisel ezikliği ve inkârı temsil ettiğini iddia eden Hume, tıpkı Nietzsche gibi dinin hüznü, keder ve korkunun ürünü olduğunu düşünür. Nietzscheci bir değer teorisi geliştirmiş olan Hume, kin ve çekememezliği anti değerlerin potansiyel yıkımı olarak tanımlayıp bunları birbirine bağlı görmüştür.²⁹ Çoğu insan, ahlâkın yalnızca dinle bağlantılı olmadığına fakat onun din tarafından kurulduğuna inanır. Bu tür insanlar etik hakkında fazla düşünmeye gerek duymazlar. Çünkü nasıl yaşayacaklarına dair itaate yönelten öğretiler kodu vardır. Nitekim 19. yüzyılda Batı'da geleneksel dinî inanç, toplum üzerinde hâkimiyetini kaybettiğinde çoğu düşünür etiğin dinle beraber gittiğine inandılar.³⁰ Bir anlamda 'Tanrı öldüyse her şey mubahtır.' durumunun yaşandığını iddia etmişlerdir. Hume ve Nietzsche ise aksine dinin/Hıristiyanlığın etiğe katkıda bulunmadığını aksine bu dinin ahlâkı yozlaştırdığını ve yıktığını iddia ederler. Nitekim Nietzsche bu bağlamda Hıristiyanlığın kendi ahlâkîliği tarafından yıkılmış bir dogma olduğunu ilan eder.³¹

Deneysel özdeşliklerimizin bağdaşması ve şekillenmesinde dinin görünür etkisi varken, bilimin yüzü ise etikle daha az ilişkilidir. Bilim ile etik arasındaki boşluk 'is-ought' ayrımı olarak bilinen *olgu-değer* ayrımında kanunlaşmıştır. Nietzsche, bilim ve çileci idealin aynı temel üzerinde yükseldiğini söyleyip bilimi olumsuzlarken³² bilimin kutsalı olan olguya dikkat çeken Hume ise 'is-ought' ayrımı yaparak bilim

²⁸ Beam, "Hume and Nietzsche: Naturalists, Ethicists, Anti-Christians", s. 306-308.

²⁹ A.g.e., s. 312-313.

³⁰ Simon Blackburn, *Ethics; A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2001, s. 9-10.

³¹ Nietzsche, *On the Genealogy of Morality*, s. 119.

³² A.g.e., s. 113.

ile etik arasında ayrımın büyüklüğüne işarette bulunur. Nitekim pozitivizmin öncüsü sayılan ve bu tartışmaya ilk değinen Hume, bu ayrımın artmasına katkıda bulunmuştur.

Hem Hume hem de Nietzsche ferdî ve içtimaî düzleminde dinin sorunlu bir ahlâkîliğin inşa edilmesinde etkili olduğunu ve bu ahlâkîliğin kamusal yapıda sorunlar getirdiğini dile getirir. Hume, siyasal yapılanma üzerinde siyasal teori geliştirirken Nietzsche'nin ise bir siyaset teorisi geliştirme derdi olmamıştır. Hume'a göre, içtimaîyat bağlamında din insanlığa sorunlar getirmiştir. Bireysel anlamda diğerlerinin sefaletinden doğan kötü bir şaka olan dindarlık kişiye sevgi değil bilakis nefret, huzursuzluk, şehvet ve kötülük vb. duyguları vermiştir.³³ Hume'un insan doğasındaki dinin kökenine yaklaşımı ve onun ahlâk, sosyal ve siyasal hayat üzerinde etkileri modern kıta felsefesinin diğer gelişme hattına yansımıştır.³⁴ Nietzsche'nin metinlerinde Hume'a yönelik bir referansta bulunmaz veya onun metinlerinden istifade ettiğine dair bir vurgusu yoktur. Fakat bu durumdan hareketle Hume'un, Nietzsche'nin üzerinde tesiri olmadığını söyleyemeyiz. En azından Kıta Avrupa Felsefesi üzerindeki etkisinin sonucu olarak Nietzsche'yi de etkilemiştir diyebiliriz.

Sekülerleşmiş Ahlâkın İnşasında Hume

Ahlâk-siyaset denge etiğinde uhrevî dünya vaazlarına karşın öncelikli insan doğasının tavsifini negatif³⁵ gören Hume, Machiavelli gibi Hıristiyanlığın insanlığın ruhunu aşağıladığını ve köleleştirdiğini iddia eder. Haz ve gururu reddeden ve soyut din felsefesi üzerinde temellenmiş ve Tanrı nedeni dışında tüm nedenleri reddeden Malebranche gibi çoğu filozofun etiği, insan hayatının görünümünün değerini düşüren hayat tarzı önermiştir. Malebrancheci erdeme bağlı insanın yaşamını yapay hayat (*artificial life*) diye isimlendiren Hume'daki temel tema; dinî inancın etik sonuçlarının kötü olduğudur ve erdemler dizgesinde ahlâk düşüncesi doğal temele sahiptir. Dini; tüm irademizi denetleyen, fiil, söz, eğilim ve düşüncelerimizin evrensel kuralını emreden ve reçetesini yazan bir olgu olarak gören Hume, dinin insanın kendi hakikatinin dışında bir hayat alanı inşa ettiğini iddia eder. Keşif erdemleri, yapay hayat kavramını özetleyen bir kavramdır. Nitekim Hume'a göre, Pascal yapay hayattan esinlenen dinî bir örnektir.³⁶

Hume; Grek, Roma, Katolik ve Protestan yazarlardan gelen çeşitli geleneklere saldırmış ve kadim/*ancients* için ana erdemler olan ihtiyat, ılımlılık, cesaret ve adalet

³³ Taylor-Stephe Buckle, *Hume and the Enlightenment*, s. 119.

³⁴ Schmidt, *David Hume: Reason in History*, s. 375.

³⁵ Björ Östbring, "David Hume and Contemporary Realism in Political Theory", s. 18. <http://bjornostbring.files.wordpress.com/2012/01/ostbring-thesis-david-hume-andcontemporary-realism-in-political-theory.pdf>, (erişim: 12 Mart 2013).

³⁶ Kail, *Hume's Ethical Conclusion*, s. 133-134.

kavramlarına eleştiri getirmiştir. Hıristiyan yazarlar; Tanrı'ya, kendimize ve komşumuza olan vazifeler üzerine odaklanmışken Hume ise kendini inkâr demek olan Katolik ve Protestan dindar ahlâkçıların keşif erdemlerinden birisi olan kendini inkârdan/*self-abnegating* hoşnutsuzdur ve keşif erdemlerinin erdemsizlik olduğu kanaatindedir.³⁷ Her dinin ahlâk anlayışının kötü olduğunu söyleyen ve tarihte din kaynaklı katliam ve işkencelerin gerçekliğine değinen filozofa göre, dindar bir adam denildiğinde onun aynı zamanda yaramaz bir adam olduğu anlaşılmalıdır.³⁸

Kendi dönemindeki dine, siyasete, metafiziğe ve ahlâka dair eleştiriler getiren filozof, din adamlarına ve prenslere karşı hurafî bir biçimde aşırı saygının olduğu ana dengeyi oluşturan monarşik ve teokratik yapının varlığına eleştirel olarak yaklaşır.³⁹ Hem ahlâk-metafizik hem de din-siyaset bağlantısının farkında olan Hume'un çağdaşı olan 18. yüzyıldaki filozoflar; din-ahlâk-siyaset alanında belirleyici olan hoşgörüsüz hurafe veya fanatikliğin bir biçimi olarak algıladıkları kurumsallaşmış Hıristiyanlık dinini eleştirdiler. Cumhuriyetçi gelenekle birlikte sosyal istikrarı garantilemede temel bir faktör olarak görülen din, dolayısıyla kamu veya halk dini olan Hıristiyanlık cumhuriyetçi bir karakter kazanarak yeni bir tasavvur üretmiştir.⁴⁰

Genelde dini ve Tanrı'yı, özelde Hıristiyanlığı hedefe koyarak sarsıcı eleştiriler getiren Hume, dinin/Hıristiyanlığın meşruiyetini tartışmaya açarak otoriteye meydan okumuş; tahrip ettiği alanda yeni bir yapı inşa etmeye çalışmıştır. Comte gibi insanlık dini tarzında bir din inşa etmeye çalışmamış fakat hurafeden ve keşif erdemlerinden kurtulmuş din dışı bir insan inşa etmeye yönelmiştir. Her ne kadar Comte'un içine düştüğü tutarsızlığa sürüklenmemişse de Hume, –Comte gibi– düşüncelerini daha etkili kılmak ve daha geniş kitlelere yaymak için, dinî retorik ve estetiğin üçlü matrisini kullanmakta tereddüt etmemiştir.

Mutlak seküler ahlâk anlayışına sahip Hume'a göre, doğru ve yanlış din arasında farklılık vardır. Doğru din; akıl ve doğru felsefeyle uyum hâlindeyken yanlış din ise hurafe ve coşkuculukla uyumludur. Doğru dinin tarihte seyrek, yanlış dinin ise yaygın olarak görüldüğünü iddia eden filozofun amacı kısmen dünyevileşmiş bir din algısıyla, akıl ve felsefeyle uyumlu ahlâk anlayışı ortaya koymaktır. Dini aklileştirme kaygısı dışında kendini de aklileştirmeye çalışmış ve Locke ve Clarke'ı okudukça zamanla dinî anlayışı terk etmiş⁴¹ olan Hume, bireyin ve cemiyetin uygarlaşması için Hıristiyanlık

³⁷ Russel Hardin, *David Hume: Moral and Political Theorist*, Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 24-25.

³⁸ David O'Connor, *Hume on Religion*. London: Routledge, 2001, s. 202-203. Bkz. James Boswell, "Interview with Hume, 7 July 1776", in Norman Kemp Smith's edition of *Dialogues*, Indianapolis, Boobs-Merrill, 1947.

³⁹ Hume, *Political Essays*. s. 69.

⁴⁰ Simone Zurbuchen, "Religion and Society", ed. Knud Haakonssen, *The Cambridge History of Eighteenth-Century Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 779.

⁴¹ O'Connor, *Hume on Religion*, s. 27-31.

ahlâkının karşısına insanı merkeze koyarak dünyevileşmiş ahlâk önerir. Din-ahlâk münasebetinde Tanrı karşıtı bakışa sahip Hume'a göre, ahlâkî erdem ve rezaletlerin en büyük nedeni de Tanrı telakkisidir.

Hume, ahlâkî ayrımların temelini Tanrı'ya dayandırmadığı gibi dolayısıyla dine de dayandırmaz. Tanrısal varlığın insanlardan sonsuz derecede üstün olduğunun tasarıldığı yerlerde, Tanrı telakkisi hurafelerle birleşerek insan zihnini aşağılık boyun eğme ve zilletlere uğratma, nefse eza, pişmanlık, alçakgönüllülük (*humility*) ve pasif acı çekme gibi keşiş erdemlerini Tanrı indinde yegâne makbul nitelikler olarak gösterme eğilimini ortaya çıkartır. Fakat Tanrıların insanlardan biraz üstün olduğu ve birçok tanrının insanlar içerisinden sivrilerek çıktığı inancına sahip olan yerlerde ise onlara hitapta rahat olunur, hatta dinsizliğe düşmeden onlara öykünmeye ve onlarla yarışmaya çalışılır. Buradan da aktiflik, canlılık, cesaret, asalet ve özgürlük sevgisi gibi bir halkı büyüten bütün erdemler ortaya çıkar.⁴²

Hume yalnızca din ve metafizik temelli ahlâk eleştirisi yapmaz bununla beraber psikolojik ve epistemolojik temelde değerini yani ahlâkın içeriğini boşaltma çabası içinde bulunur. Bu bağlamda Hume düşüncesinde insan davranışları üzerinde etkili veya en güçlü olan güdü, insanın doğasından türeyen duygu ve düşüncedir. Dolayısıyla ahlâkın kaynağı Tanrı değil, insan doğasıdır. Mossner, Hume'un *Dialogues* eserinde ortaya koyduğu doğa kavramının, tamamıyla ahlâk dışı ve insana karşı umursamaz olduğu düşüncesindedir. Gaskin ve N. K. Smith gibi kimi Hume araştırmacılarına göre, Hume, –dinin ahlâkın kaynağı olması bir yana– dini; hem sosyal ahlâk hem de bireysel mutluluk için zararlı görmektedir.⁴³ Dinî erdem teorisyenlerinin erdemlerini, keşiş erdemleri olarak isimlendiren Hume'a göre gurur ise erdemdir. Çünkü gurur kendi iyi davranışlarımızı tanımlamamızı izler ve kendimiz gibi diğerlerinin faydalanması için bu davranışları teşvik eder.⁴⁴

Ahlâkî yargılar için en önemli ölçüt olan *fayda* ölçütü, Hume'un ahlâk felsefesinin merkezidir ve topluluğun mutluluk kaynağıdır. “Treatise” eserinin üçüncü bölümünde ve “Enquiry II” eserinde toplumsal fayda kavramı üzerinde duran Hume, bir ahlâk filozofu olarak *fayda* kavramını kullanmasıyla ün kazanmıştır. Ahlâk ve siyaset felsefesi bu kavramla şekillenmiş, ahlâk anlayışı ise din dışı etik özelliğine sahiptir. 19. yüzyıl boyunca hem faydacı (*utilitarianist*) okulun savunucuları hem de eleştiricileri tarafından faydacılığın temeli olarak görülür.⁴⁵

Olgudan değere geçiş problemi, Hume'un ahlâk felsefesinde vurgulanması gereken bir noktadır. Hume, Helen filozoflarının aksine *phusis-ethos* yani bir anlamda *is-ought*

⁴² Emin Çelebi, “David Hume'da Nedensellik Bağlamında Ahlâk ve Hürriyet Problemi, doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 28.

⁴³ A.g.e., s. 86.

⁴⁴ Hardin, *David Hume: Moral and Political Theorist*, s. 21.

⁴⁵ Dağ, *Çağdaş İngiliz-Yahudi Medeniyetinin Oluşumunda D. Hume*, s. 239.

ayrımı yapar. Pozitivist bir yaklaşımla olgu-değer ayrımı yaparak ve ahlâka bilimsel bir yapı kazandırarak ahlâkı yaşanılır olmaktan çıkardığı gibi faydacı-araçsal bir anlam yüklemiştir. Ahlâkî ve siyasî yargılarımızın temelde insan tabiatının olduğuna ve böyle anlaşılması gerektiğine inanır. Ona göre, ahlâk ve siyaset insanın tabiatı ekseninde evrilir. Hume'un ahlâk-siyaset birlikteliği ve siyaset felsefesi bugün 'inancın sosyolojisi' diye adlandırmamız gereken inancın ayırt edici ve genel özellikleriyle ilgilidir. Ahlâkî, tecrübî bir alan olarak kabul eden, haz ve elem duyularının da olgusal olduğunu söyleyen Hume özelinde çokça tartışılan 'olgu-değer' konusunda Hume'un başarılı bir geçiş yaptığını söylemek zordur. İster önermeler bağlamında olsun, ister kaynak itibarıyla dayandığı zemin olsun olgudan değere geçişte, insanı zorunlu-belirleyici bir faktör olarak kabul etmenin gerekçesini filozofun sisteminde net olarak bulmanın mümkün olmadığı söylenebilir.⁴⁶

'Is'den 'ought'un türetilmesinin imkânsız olduğunu savunan Hume'un nazariyesi tüm basit ahlâk sistemini desteklemiştir. Fakat bazı filozoflar ise 'is'den 'ought'un çıkarılabileceğini savundular ve 'ought' ifadesinin kuramsal ifadelerden türetebileceğine inandılar. Oysa 'ought'un etik olmayan kullanımları isimlendirildiği zaman 'is' den 'ought'a çıkarım geçişi biçimsel değildir/informal. Maddî gerçeklik ile ahlâk arasında bir köprü inşa edilmesi mümkün olmasına rağmen epistemolojik olarak birbirlerindeki herhangi bir ahlâkî sorunu çözmek için bu mevcut durum araç olarak kullanılmaz. Ahlâkî olmayan etik cümleleri kullanımları adlandırıldığında 'is' den 'ought'un türetilmeyeceği söylenebilir yani 'is' den iyi-kötü, doğru-yanlış türetilmez.⁴⁷

Rasyonalistler 'ought'u akla uygun görürken, Hume ise 'ought'un ahlâkî olarak düşünülebilirliğini inkâr eder. Hume'a göre, belirgin varlığın veya sürekli düşüncenin üç muhtemel kaynağı; duyular (*senses*), akıl (*reason*) ve tasavvurdur (*imagination*). "Ahlâkî ayrımlar, akıl tarafından algılanan ilişkilerdir" iddiasını reddeden filozofa göre ahlâk hakkındaki akıl yürütmeler zihin hakkında söylenen her şeyi doğrulayacaktır.⁴⁸ Hume, ahlâkın kaynağı olarak akli gören –kendinden önceki– görüşün aksine akli, tutkuların kölesi olarak tanımlar. Ahlâkın temelini akıldan daha çok tutku ve duygularda bulan filozofa göre ahlâk, aklın keşfettiği bir mevzu değil daha çok duygunun keşfidir. Onun 'İS'den 'OUGHT'un çıkmayacağı ifadesi, ahlâk felsefesinde öncü olmasını doğurmuş ve 21. yüzyılın duygularının öncülüğünü yapmıştır.⁴⁹ Hume'un yapmış olduğu *olgu-değer* ayrımı, hem modern felsefenin hem de mantıksal pozitivistlerin bakış açısını oluşturmuştur. "Treatise" eserinin 3. bölümü olan "Ahlâk" girişinde bir anlamda mantıksal pozitivism programı açıklanmıştır.⁵⁰

⁴⁶ Çelebi, *David Hume'da Nedensellik Bağlamında Ahlâk ve Hürriyet Problemi*, s. 39.

⁴⁷ Jonathan Harrison, *Hume's Moral Epistemology*. Oxford: Clarendon Press, 1976, s.114.

⁴⁸ Capaldi, *Hume's Place in Moral Philosophy*, s. 69.

⁴⁹ Elizabeth S. Radcliffe, ed., *A Companion to Hume*. United Kingdom: Blackwell Publishing, 2006, s. 16.

⁵⁰ W. D. Falk, "Hume On Is And Ought", ed., Rachel Cohon, *Moral and Political Philosophy*. England: Ashgate, 2001, s. 95.

Doğa bilim alanında Newton ve Kopernik gibi bilim adamlarının devrimler yapmasına karşın hususiyetle ahlâk ve siyaset gibi teorik alanlarda benzeri devrimlerin olmaması, Hume’u doğa bilimlerinde olduğu gibi paralel devrimi ahlâk ve siyaset alanında gerçekleştirmeye sevk etmiştir. Nitekim sosyal bilimlerin felsefeden kopuşu, fizik bilimlerin felsefeden kopuşundan daha az keskinlikte olmuştur. Bunun nedeni, değerler hakkında olan sosyal bilimlerin deneysel metodu kullanlarının daha zor olmasıdır.⁵¹ Nitekim, deneysel olgulardan değer doğruluğunu kuramamamız veya ‘is’den ‘ought’ türetmeyişiğimiz, sosyal bilimlerde değişme ve gelişmenin hızlı olmasına engeldir.

Ahlâk ve din ikileminde kendine özgü dünyevîleştirilmiş ve aklîleştirilmiş bir ahlâkı tercih eden Hume’a göre, insan davranışlarını iyi ve kötü olarak nitelendirebilmek için davranış ve karakter arasında bir ilişki olduğunu kabul etmek gerekir. Doğaları gereği gelip geçici olan davranışlar kötü olabilir hatta din ve ahlâk kurallarına göre bütünüyle zıt ve aykırı da bulunabilirler, fakat kişi bu davranışlardan sorumlu değildir ve bu davranışlarından dolayı ceza da söz konusu olamaz.⁵² Hume’un ahlâk muhakemesi; boş/çürük olmayan, salt rasyonalist ve teolojik ahlâk teorisinin saçmalığını bilimselci anlamda psikolojikleştirilmesidir. Genel anlamda felsefesinde ironik bir üsluba sahip filozof ahlâkı akılcı bir temel üzerinde inşa ederken aynı zamanda mevcut teolojik ahlâk teorileri ve tecrübelerini kendine hedef almış bunların yerine akılcı bir zemin kurmaya çalışmıştır.⁵³

Hume, ahlâk biliminin temelini *duygudaşlık* ve *tutku* kavramını yerleştirir. Ortaya koymuş olduğu *tutku* ve *öz çıkar* temelli ahlâk teorisiyle akli temele dayalı ahlâk teorilerine karşıt olma iddiasında olan filozofun salt akılcı, beşerî ve dünyevî çağdaş ahlâk teorilerin bir parçası olduğu görülür. İnsanı psiko-fizyolojik bir bütün olarak ele alan filozof, benliği iç ve dış etkenlerin etkisiyle oluşan bir bütünlük olarak görür. İzlenim, algı ve ideaların oluşumu olan benlik; bireysel ve kişisel haz ve elemeleri içerir. Benlikten farklı ele aldığı “insan doğasını” din, ahlâk, siyaset, iklim ve coğrafyadan münezzehe görür. Ham olarak ele aldığı insan doğasına tekbiçimci ve mekanik bir tarzda yaklaşır ve insan doğasından hareketle ahlâk bilimi inşa etmeye çalışır. Nitekim ahlâk bilimi inşa etmeye çalışırken ahlâk psikolojisi geliştiren Hume’un ahlâk psikolojisinin ana niteliği, akıldan daha çok irade üzerinde güdüleyici olan tutkudur. O, karakter ve davranışlar arasında nedensel ilişkinin zorunluluk ve özgürlük tartışmasıyla açık olarak ortaya çıktığını iddia eder.

Doğa filozofları olan klasik ahlâkçılar insan doğasına Newtoncu bir yöntemle yaklaşmışlar ve çalışmalarını buna uygun felsefe olan ahlâk felsefeleri üzerine temellendirmişlerdir. Hume da bu perspektifle, insan doğası ilkelerinden doğal hukukun

⁵¹ Hardin, *David Hume: Moral and Political Theorist*. s. 8.

⁵² David Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*. ed. Stephen Buckle, Cambridge: Cambridge University Press, 2007a, s. 79-80.

⁵³ Dağ, *Çağdaş İngiliz-Yahudi Medeniyetinin Oluşumunda D. Hume*, s. 60.

türetilmesi yoluyla ana kuralları belirler.⁵⁴ Kısmen doğalcı etik anlayışa sahip Hume, benlik ve ahlâk anlayışında doğalcı etik anlayışa sahip olan Stoacılar ve Epikürçülerden etkilenmiştir.

Sonuç

Akılcılığın ve sekülerleşmenin olduğu iktisadi, içtimai ve felsefi iklimde yaşayan Hume'un ahlâk anlayışı, dine dayanmaktan daha çok duygu veya tutkuya yani insan psikolojisine netice itibarıyla hümanizme dayanmıştır. Dini temelli toplumsal ahlâkı eleştiren filozof günümüz seküler uygarlığının oluşumunda dünyevi sahip ahlâk anlayışıyla etkide bulunmuştur. Genel olarak eserlerine bakıldığında toplumsal yapıyı inşa eden çok yönlü bir sosyal bilimci olduğu görülen Hume, ahlâkın insanın tutku ve duygusu bağlamında olduğunu düşünmüştür.

Ahlâkı, dini metafizik boyuttan koparıp psikolojik ve olgusal düzleme taşıyarak pratik ve dünyevi bir ahlâk önerisinde bulunmuştur. Hume "irade, tutku, arzu" içerikli psikolojik temelde olan ahlâk anlayışını, –'Hume Çatalı' olarak bilinen– "is-ought" bağlamında epistemolojik temele dayandırarak din-metafizik temelden uzaklaştırmış ve ahlâkın sekülerleşmesine önemli katkıda bulunmuştur. Ahlâkın özerkleşmesi ve özgürleşmesi için öncelikle dinin boyunduruğundan kurtulması gerektiğini düşünen filozof, argümanları ve üslubu açısından kısmen Nietzsche'ye benzer.

Hume, toplumun barış ve düzenini korumak için yönetimin eğilimi kabulünden çifte siyasal itaat zorunluluğu çıkarır. Bunlar; öz çıkardan doğan doğal zorunluluk ve duygudaşlıkla kabul edilen ahlâkî zorunluluktur.⁵⁵ Ona göre hem birey hem de toplum, karşılıklı çıkar içerisinde erdemler yani ahlâkî zorunluluklar oluşturur. Hume, ahlâkın kanıtlayıcı yeteneği olan matematik gibi olduğunda ısrar eden ve ahlâkî olgu gerçekliği olduğunu savunan rasyonalistlerin⁵⁶ aksine ahlâkın tutkularından doğduğunu iddia eder. Dolayısıyla erdem ve erdemsizlik, duyum izlenimlerinden değil, haz ve elem gibi ahlâkî duygulanımların insan davranışları ve güdülenmeleri tarafından üretilir. Duyum idealleri veya izlenimleri boyunca bilinemeyecek olan erdem ve erdemsizlik; adalet, inanç, boyun eğme, yardımseverlik ve kişisel çıkar gibi eğitimle oluşur. Filozofa göre, insanda ahlâkî yapının oluşmasında akıl, din ve siyasî gibi mekanizmalardan daha çok tutkular, alışkanlıklar ve eğitimin etkisi vardır.

Hume'un katkıda bulunduğu modern deneycilik yani pozitivizm; metafizik ilkeleri sarsarak din, ahlâk, siyaset ve iktisat alanlarında dünyevileşmeyi doğurmuştur. Salt

⁵⁴ Duncan Forbes, *Hume's Philosophical Politics*. U.S.A.: Cup Archive, 1985, s. 9.

⁵⁵ Schmidt, *David Hume: Reason in History*. s. 269.

⁵⁶ David F. Norton-Taylor, Jacqueline, *The Cambridge Companion to Hume*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 287.

tutkuya, olguya veya tecrübeye dayanan yaklaşım dinde kutsalın, ahlakta metafiziğin yitirilmesine ve dünyevileşmeye siyasette ise çıkar ve gücün kutsal hâle gelmesine yol açmıştır. Akıl ekseninden “çıkarcı, tutku, hırs ve istek” eksenine kayan, din ve metafizikten kopan Hume’un katkıda bulunduğu dünyevî ahlak, günümüz düzeninin tüm alanlarına sirayet etmiştir.

“Rekabet, tutku, hırs ve lüks vb.” olumsuz görülmüş fakat Hume indinde olumlu olan unsurların yeni uygarlığın oluşmasında önemli etkenler olduğunu düşünen filozof, rekabetçi ve tüketimi teşvik eden liberal-kapitalist düzenin önünü açmıştır. Anglo-Amerikan analistler veya mantıksal pozitivistlerin öncüsü sayılan Hume, metafizik ilkeleri sarsarak din-ahlak-siyaset alanlarında dünyevileşmeyi doğurmuştur. Normanların geleneğinden daha çok Anglo-Sakson geleneğinin devamcısı olan Hume din, ahlak, siyaset ve ekonomiye yönelik yaklaşımlarda mistik ağırlıklı Doğu Roma geleneğinden daha çok hazza, dünyeviliğe ve kuvvete dayalı olan Batı Roma geleneğinin temsilcisidir.

KAYNAKLAR

- Beam, Christopher; “Hume and Nietzsche: Naturalists, Ethicists, Anti-Christians”, *Hume Studies*, c. 22, S. 2, 1996, ss. 299-324.
- Blackburn, Simon; *Ethics: A Very Short Introduction*. New York, Oxford University Press, 2001.
- Boswell, James; “Interview with Hume, 7 July 1776.”, in *Norman Kemp Smith’s edition of Dialogues*, Indianapolis, Boobs-Merrill, 1947.
- Capaldi, Nicholas; *Hume’s Place in Moral Philosophy*, New York, Peter Lang, 1992.
- Çelebi, Emin; “David Hume’da Nedensellik Bağlamında Ahlak ve Hürriyet Problemi”, doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Dağ, Ahmet; *Çağdaş İngiliz-Yahudi Medeniyetinin Oluşumunda D. Hume*, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2016.
- Falk, W. D.; “Hume On Is And Ought”, ed., Rachel Cohon, *Moral and Political Philosophy*. England, Ashgate, 2001.
- Forbes, Duncan; *Hume’s Philosophical Politics*. U.S.A., Cup Archive, 1985.
- Hardin, Russel; *David Hume: Moral and Political Theorist*, Oxford, Oxford University Press, 2007.
- Harrison, Jonathan; *Hume’s Moral Epistemology*. Oxford, Clarendon Press, 1976.
- Hume, David; *A Treatise of Human Nature*. ed. Ernest Campbell Mossner, London, Penguin Books, 1985.
- ; *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*. çev. Selman Evrim. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1986.
- ; *Political Essays*. ed. K. Haakonssen, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
- ; *Din Üstüne*. çev. Mete Tunçay, İstanbul, İmge Yayınları, 1995.
- ; *An Enquiry Concerning Human Understanding*. ed. Stephen Buckle, Cambridge, Cambridge University Press, 2007a.
- ; *Dialogues Concerning Natural Religion and Other Writings*. ed. D. Coleman, Cambridge, Cambridge University Press, 2007b.
- ; *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ergün Baylan, İstanbul, Bilgesu Yayıncılık, 2009.

- ; *Ahlâk*, çev. Nil Şimşek. İstanbul, Dergâh Yayınları, 2010.
- Kail, Peter J.E.; Hume's Ethical Conclusion, ed. M. Frasca-Spada ve P. J. E. Kail, *Impressions of Hume*, Oxford, Clarendon Press, 2005, ss. 125-141.
- Koch, Carl Henrik; "Schools and Movements", ed. Knud Haakonssen, *The Cambridge History of Eighteenth-Century Philosophy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.
- Monk, Iain Hampsher; *Modern Siyasal Düşünce Tarihi (Hobbes' tan Marx' a Büyük Siyasal Düşünürler)*; der. Necla Arat, İstanbul, Say Yayınları, 2005.
- Nietzsche, Wilhelm F.; *Beyond Good and Evil*, çev. Walter Kaufmann, New York, Random House, 1966.
- ; *On the Genealogy of Morality*, çev. Carol Diethe, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Norton, David F.-Taylor Jacqueline; *The Cambridge Companion to Hume*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.
- O'Connor, David; *Hume on Religion*, London, Routledge, 2001.
- Östbring, Björ; "David Hume and Contemporary Realism in Political Theory", ss. 1-45, <http://bjornostbring.files.wordpress.com/2012/01/ostbring-thesis-david-hume-andcontemporary-realism-in-political-theory.pdf>, (Access: 12-03-2013).
- Patterson, Charles H.; *Cliffs Notes on Concerning the Principles of Morals*. Nebraska, Cliff Notes, 1968.
- Pettit, Philip; "Analytic Philosophy", ed. Robert E. Goodin v. dğr., *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Oxford, Blackwell Publishing, 2007.
- Radcliffe, Elizabeth S. (ed.); *A Companion to Hume*. United Kingdom, Blackwell Publishing, 2006.
- Rivers, Isabel; *A Study of the Language of Religion and Ethics in England, 1660-1780*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.
- Schmidt, Claudia M.; *David Hume: Reason in History*. Pennsylvania, Pennsylvania State University Press, 2003.
- Skorupski, John; *The Routledge Companion to Ethics*, London, Routledge, 2010.
- Taylor, Craig-Stephen; Buckle, *Hume and the Enlightenment*, London, Pickering& Chatto, 2011.
- Zurbuchen, Simone; Religion and Society, ed. Knud Haakonssen, *The Cambridge History of Eighteenth-Century Philosophy*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006.